

De Belgische witte golf

Voorbij de sociologische bewegingstheorie?

Stefaan Walgrave en Benoît Rihoux

De ingrijpende maatschappelijke gebeurtenissen die België de laatste twee jaar in verband met de zaak-Dutroux meemaakte – met massale mobilisaties, soms radicaal protest en spectaculair legitimiteitsverlies – wekken onvermijdelijk de interesse op van allerlei maatschappij-*watchers*, sociologen en politicologen op kop. De meeste sociale wetenschappers hadden het wat moeilijk om het witte fenomeen te duiden, maar dat belette weinigen om toch maar hun interpretatie te geven. Sociologen beschikten niet onmiddellijk over de nodige kaders en begrippen om zulke soort mobilisatie op zulke schaal en rond zulke thema's uit te leggen. Op het eerste gezicht werd vooral de gangbare sociologische mobilisatietheorie door de Witte Mars en de vele daarop volgende kleine witte marsen voor schut gezet (Walgrave en Manssens in dit nummer; Walgrave 1996). Maar ook andere sociologische axioma's inzake samenstelling, thematiek van mobilisatie en het belang van organisatie leken van de witte golf een flinke knauw te krijgen. De vraag rijst: is de Belgische witte golf een eenmalige, unieke uitzondering of is het sociologische denken over sociale bewegingen aan correcties toe? Langs de andere kant lijkt de witte beweging¹ zelf blind te zijn voor sociologische 'wetmatigheden'. Ze is wars van formele organisatie of structuur maar deze situatie is op termijn onhoudbaar.

Daarmee is de dubbele opzet van deze bijdrage gegeven: enerzijds aantonen waar de witte beweging haaks staat op de gangbare mobilisatie- en bewegingstheorie en zo een bijdrage leveren aan het bijstellen van de theorievorming (paragraaf 1: witte lessen voor sociologen); anderzijds aangeven met welke sociologische realiteit de beweging goedschiks of kwaadschiks zal moeten leven (paragraaf 2: sociologische lessen voor de witte beweging). Dat in de vorige bijdrage aan dit nummer al uitgebreid is ingegaan op de historie van de zaak-Dutroux en de witte mobilisatiegolf tot aan de Witte Mars, ontslaat ons van de plicht daarbij stil te staan. In de tweede paragraaf zullen we wel even ingaan op de lotgevallen van de witte beweging na de Witte Mars.

Deze oefening ondernemen we niet in een empirisch vacuüm. In het voorjaar van 1997 organiseerden we een enquête onder de deelnemers aan elf lokale witte marsen, gespreid over het gehele land. Voor alle duidelijkheid: we bevroegen dus géén deel-

ners aan de grote Witte Mars van 20 oktober 1996, maar wel 864 participanten van kleine, lokale witte marsen die een half jaar tot bijna een jaar (maart-juni 1997) na de grote voorbeeldmars georganiseerd werden. In totaal gingen er een honderdtal van die lokale witte marsen door en er namen zowat 100.000 mensen aan deel. We zullen de bevraagde deelnemers aan die lokale witte marsen voortaan 'witte marcheerders' noemen, spreken over de 'witte marsen' en de 'Witte Mars'. Sensus stricto kunnen we dus niets zeggen over de 300.000 deelnemers van de Witte Mars, maar het lijkt plausibel dat ze nogal gelijken op de lokale-witte marcheerders die we bevroegen. Immers: de lokale witte marsen waren een exacte replicatie van de Witte Mars en waren ook zo bedoeld, met dezelfde sfeer, dezelfde symbolen, dezelfde stilte. Heel wat van de bevraagde witte marcheerders (27%) namen trouwens deel aan de Witte Mars (Walgrave en Rihoux 1997: 113).

Naast witte marcheerders werden ook 164 leden van lokale witte comités onder-vraagd, we zullen ze 'witte militanten' noemen. De witte comités ontstonden pas na de Witte Mars, na een oproep van de ouders op 12 december 1996. De comités wilden de ideeën van de Witte Mars levend houden, de actie bestendigen en waakzaam blijven over de door de politici gedane beloften. Dat deden ze in eerste instantie vooral door lokale witte marsen te organiseren. We vroegen beide soorten witte burgers naar hun achtergrond, opinies en opvattingen en peilden naar hun motivatie om actie te voeren en zich te organiseren. Marcheerders en militanten werden dus een half jaar tot bijna een jaar na de Witte Mars bevraagd, toen het netwerk van witte comités ongeveer op poten stond (Walgrave en Rihoux 1987: 60). Er was op het moment van de bevraging sprake van een min of meer volwaardige, witte, sociale beweging – met sociale bewegingsorganisaties, hoe informeel ook (Walgrave 1992) – en niet meer louter van witte straatmobilisaties. De bevraging viel dus ruim na de spontane explosie van massaal volksprotest, na de steekvlam van oktober 1996, na de stichting van de meeste witte comités en dus na de eerste institutionalisatiefase van de witte beweging. Daarom is het gerechtvaardigd om de resultaten van de bevraging te interpreteren aan de hand van de bekende theoretische kaders van de sociale-bewegingssociologie en niet zozeer met theorieën over volksprotest of populaire opstanden.

Daarnaast brachten we via een systematische krantenanalyse de actiegolf van augustus 1996 tot juni 1997 in kaart en inventariseerden we meer in detail de acties in de week van 14 tot 20 oktober 1996, de week voor en van de Witte Mars. Ten slotte voerden we vele gesprekken met lokale en nationale bewegingsverantwoordelijken en interviewden we verschillende ouders.²

1 Witte lessen voor sociologen

Sinds het einde van de jaren '70 wordt de sociologie van mobilisatie en sociale bewegingen gedomineerd door concepten die op de leest van de nieuwe sociale bewegingen geschoeid zijn. Het zijn de *Resource Mobilisation Theory* (McCarthy en Zald

1977) en de *Political Process* benadering (McAdam 1982), varianten en/of combinaties ervan, die de lakens uitdelen. Die benaderingen gaan er van uit dat bewegingen vooral drijven op bewuste, politiek actieve en rationele burgers met een groot financieel, cultureel en sociaal kapitaal, die zich verenigen in bewegingsorganisaties. Als reactie tegen de mechanische 'onvrede-protest'-benadering van de voorgaande theorieën wordt de band tussen maatschappelijke wantoestanden (ongenoegen) en protest als zeer indirect beschouwd. Er zijn heel wat interveniërende variabelen, maatschappelijke en politieke voorwaarden die ongenoegen filteren en tot gevolg hebben dat niet elke wantoestand tot protest en mobilisatie leidt (McAdam 1982: 9). Ietwat cynisch luidt de stelling van de *Resource Mobilisation Theory* dat er altijd genoeg onvrede in de maatschappij voorhanden is en dat het dus niet interessant is om de band tussen ongenoegen en mobilisatie te onderzoeken. Waar het op neer komt is die onvrede te kanaliseren, te organiseren en te kapitaliseren. Dat kan alleen door (sterke) organisaties, door de protesterenden als rationele en pragmatische individuen te bekijken en door in te zoomen op de materiële (geld, accommodatie), symbolische (organisaties, communicatienetwerken, kennis) en menselijke (engagement, inzet, arbeid) onderbouw (*resources*) van het protest. Vooral het belang van de organisatieonderbouw vormt bij uitstek de eigenheid van deze benadering. In deze paragraaf zal blijken dat die rationele, organisatorische, 'middenklasse' visie op mobilisatie en sociale bewegingen niet echt voldoet voor de witte golf: de zeer heterogene samenstelling van de witte achterban, het belang van emoties en ongenoegen voor de mobilisatie en de verwaarloosbare rol van organisaties staan haaks op de gangbare sociologische verwachtingen.

Les 1: Geen homogene maar een heterogene achterban. Sociale bewegingen en massale mobilisaties vallen doorgaans terug op een deel van de bevolking dat zich kenmerkt door een specifieke leeftijd, opleiding, geslacht, beroepspositie (Maheu 1995). De redenen voor de sociale homogeniteit liggen voor de hand. Bepaalde bevolkingscategorieën worden meer aangesproken of 'geraakt' door bepaalde strijdpunten dan andere. Dat heeft te maken met hun culturele gevoeligheid, maar evenzeer met hun verschillende posities in de samenleving en de daarmee verbonden waarden en belangen. Talloze studies toonden aan dat de achterban van sociale bewegingen of dat de betogers voor een of andere kwestie geen perfecte doorsnede van de bevolking vormen maar vrijwel steeds een vrij sociaal-homogene categorie zijn. Smits (1984: 207), Corteville (1996) en Ulens (1994) brachten samen 31 jaar Belgisch betogingsleven in kaart (1953-1984) en stelden vast dat tweederde van de betogingen mobiliseerden uit slechts één socio-professionele categorie. De arbeidersbeweging bestaat vooral uit mannen uit de middenleeftijd, niet hooggeschoold en met een arbeidersjob of een beambtenbaan (Van Gyes 1996 (bijlagen): 69-73; Visser en Klandermans 1995: 116-117). De nieuwe sociale bewegingen putten uit het hooggeschoolde, het eerder jonge, zowel het mannelijk als het vrouwelijk deel van de

bevolking, dat als beambte actief is in de non-profitsector (De Deken 1988a; Billiet e.a. 1993; Dalton, Kuechler en Bürklin 1990). Daarnaast stelt men (stee)vast dat bepaalde sociale categorieën van de bevolking niet of nauwelijks uit hun huis te krijgen zijn, dat ze niet deelnemen aan sociale bewegingen, laat staan dat ze de straat op trekken om te manifesteren: vrouwen zijn doorgaans moeilijk mobiliseerbaar en vooral huisvrouwen gelden als de meest honkvaste sociale categorie; ook ouderen laten zich niet of nauwelijks mobiliseren.

Na de grote Witte Mars van 20 oktober 1996 werd langs alle kanten benadrukt dat de Witte Mars een enorme diversiteit van mensen op straat had gekregen, dat hier een doorsnede van de bevolking door Brussel marcheerde, dat het kaderlid en de arbeider zij aan zij hun solidariteit en ongenoegen kwamen betuigen. Maar klopt dat beeld wel? Of meer algemeen: drijft de witte golf op bepaalde delen van de bevolking of wordt elke sociale categorie 'wit' bewogen? Op basis van ons onderzoek van witte marcheerders en witte militanten kunnen we daarover uitsluitsel geven.

A. Leeftijd. Vooral wat de leeftijd van de marcheerders betreft, is de gelijkenis tussen de witte burger en de doorsnee Belg opvallend (zie tabel 1). Hoewel de middenleeftijden (35-54 jaar) oververtegenwoordigd zijn, kwamen er ook heel wat ouderen en jongeren op straat. Als we weten dat senioren nauwelijks de straat op trekken, was toch 16% van de witte marcheerders ouder dan 60 jaar en 4% was zelfs ouder dan 70. Op de laatste grote Belgische manifestatie voor de Witte Mars, de antiracistische optocht van 17 maart 1994 in Brussel, trof Devisch (1994) slechts 3% betogers van boven de 60 jaar aan. De witte militanten geven hetzelfde plaatje te zien: elke leeftijds-categorie nam deel, ook de ouderen en de jongeren.

Tabel 1: Leeftijd van de Belgische bevolking,³ de witte marcheerders en de witte militanten

	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	+70
bevolking	7	8	9	10	9	9	8	6	7	7	6	13
marcheerders	3	4	5	10	14	17	11	10	7	7	5	4
militanten	3	6	8	15	14	12	10	9	6	9	5	2

B. Geslacht. Betogen is een mannenzaak (Huyse 1969: 114; Smits 1984: 227). Tenzij op vakbondsmanifestaties in een sector met overwegend vrouwelijke werknemers (bv. verzorgingsinstellingen), hebben de ordehandhavers meestal af te rekenen met het sterke geslacht. Niet zo op de witte marsen: 61% van de witte marcheerders waren vrouwen (tegen 52% in de Belgische bevolking). Misschien voelen vrouwen zich meer geraakt, alleen al om evidente biologische redenen, door alles wat met kin-

deren te maken heeft? Bovendien hebben ze meer zelf af te rekenen met seksueel geweld dan de mannelijke helft van de bevolking.

Ook andere vormen van politieke participatie, zoals het militant zijn in een sociale beweging of in een politieke organisatie, zijn doorgaans een meer mannelijk jachtdomein (Verba e.a. 1993: 306). En: hoe meer je oprukt naar het machtscentrum van een organisatie, hoe meer mannen en hoe minder vrouwen je daar aantreft (Lovenduski 1986). Die sociologische wet geldt zelfs voor organisaties die van een sterke vrouwelijke vertegenwoordiging een expliciet aandachtspunt gemaakt hebben, zoals nieuwe sociale bewegingsorganisaties en groene partijen (Kitschelt en Hellemans 1990: 102). Niet zo in de witte beweging: onder de witte militanten waren de vrouwen even oververtegenwoordigd (61%) als onder de witte marcheerders. Vrouwen kwamen dus niet alleen meer op straat, ze zetten ook sneller de stap om hun engagement te continueren in een wit comité. En dat is niet alles.

Onder de 'trekkers' van de lokale witte comités waren de vrouwen nóg meer oververtegenwoordigd: onder de comitéverantwoordelijken waren er bijna tweemaal zoveel vrouwen (65%) als mannen (35%), hoewel het verschil met de gewone leden niet statistisch significant was.⁴ De vrouwen waren ook licht oververtegenwoordigd bij de hyperactieven die meer dan 10 uur per week aan hun wit comité spendeerden maar... ook bij de minst actieven die minder dan drie uur per week voor de witte zaak werkten (niet statistisch significant). De sociologische wet van de verticaal afnemende vrouwelijkheid ging dus niet op maar werd in zekere zin zelfs omgedraaid: hoe hoger je opklom in de witte-comitéhiërarchie, hoe meer vrouwen je tegenkwam.

C. Opleiding. Ook de vaststelling dat betogers en bewegingsmilitanten over het algemeen een uitgesproken opleidingsprofiel hebben, wordt door onze gegevens tegengesproken. Er zijn geen grote verschillen tussen de opleiding van de witte marcheerder en de scholing van Jan Modaal (zie tabel 2).

Tabel 2: Opleiding van de Belgische bevolking,⁵ de witte marcheerders en de witte militanten

%	geen of lager	lager secundair	hoger secundair	hoger niet- universitair	universitair
bevolking	19	25	30	18	8
marcheerders	9	21	31	26	13
militanten	6	22	38	26	9

Alleen de lager en niet-geschoolde bevolkingscategorieën zijn vrij sterk ondervertegenwoordigd. De typische grote middengroep is ongeveer normaal aanwezig en de hoger geschoolden zijn beter vertegenwoordigd. Van een sterke oververtegenwoordiging van de 'hypergeschoolden' zoals bij de nieuwe sociale bewegingen – De

Deken trof bij de koepel van de Vlaamse vredesbeweging 65% militanten aan met hoger diploma (De Deken 1988b: 24) – of van een dominantie van de lager geschoolde middengroep zoals in de arbeidersbeweging (Van Gyes 1996) is helemaal geen sprake.

Opvallend is verder dat we bij de militanten minder hooggeschoolden aantreffen dan bij de betogers, terwijl we net het omgekeerde hadden verwacht: meestal geldt de regel dat hogere scholing leidt tot sterkere participatie (Inglehart 1990). Dat sociologisch axioma werd volledig op zijn kop gezet bij een verdere exploratie van die witte militanten. Lagergeschoolden speelden een centralere rol en besteedden meer tijd aan het witte-comitéwerk dan hun hogergeschoolde collega's. Zo besteedde 19% van de hooggeschoolden (niet-universitair hoger onderwijs en universitair onderwijs) minimaal 6 uur aan comitéwerk, terwijl dat bij de laaggeschoolden 48% was. In de witte comités waren het dus niet de hooggeschoolden die de lakens uitdeelden, integendeel. De lagergeschoolden waren de drijvende kracht van de lokale witte beweging.

D. Professionele categorie. Om ons verhaal niet te eentonig te maken, kunnen we kort zijn over de professionele bezigheden van de witte burgers. Geen enkele professionele categorie was echt sterk oververtegenwoordigd in onze steekproef, alle types waren aanwezig: werklozen, handarbeiders, universiteitsprofessoren. Twee vaststellingen zijn het melden waard. Net zoals de meeste bewegingen werd er vooral uit het economisch actieve deel van de bevolking gerekruteerd: 52% van de vrouwelijke marcheerders was economisch actief (tegen 30% in de vrouwelijke Belgische bevolking) en dat gold voor 70% van de mannelijke marcheerders (tegen 52% in de mannelijke Belgische bevolking). Toch was het aandeel niet economisch actieven (werklozen, huisvrouwen of -mannen, gepensioneerden) onder de marcheerders aanzienlijk in vergelijking met andere mobilisaties die nog veel minder op hun participatie konden bogen. Bij die niet economisch actieven zaten bovendien een aantal zeer moeilijk te mobiliseren categorieën: meer dan 10% van alle marcheerders was huisvrouw (of -man) (tegen 12% in de Belgische bevolking).⁶

Ten tweede viel het grote aandeel beambten op: 80% van de economisch actieve, vrouwelijke witte betogers was beambte (tegen 60% in de economisch actieve, vrouwelijke Belgische bevolking), 47% van de economisch actieve, mannelijke marcheerders was beambte (tegen 29% in de economisch actieve, mannelijke Belgische bevolking). Het beroepsprofiel van de witte militant is zo goed als identiek. Het grote aandeel huisvrouwen (-mannen) (11%) sprong ook hier weer in het oog.

E. Taalgroep. In de Belgische context zijn niet alleen leeftijd, geslacht, opleiding en beroep belangrijke identificatievariabelen, maar ook het behoren tot de Vlaamse of de Franse taalgroep. Hoewel de drama's zich in Wallonië afspeelden, alle daders of verdachten Walen waren en ook de meeste slachtoffers Franstalig waren, heeft de

opschudding zich niet tot Wallonië beperkt. In Vlaanderen werd even hevig en massaal gereageerd dan in Wallonië (Walgrave en Rihoux 1997). Dat is merkwaardig. Betogingsonderzoek toont immers aan dat de Walen doorgaans rond andere thema's op straat komen dan de Vlamingen: Walen lopen meer warm voor sociaal-economische thema's, Vlamingen voor levensbeschouwelijke, communautaire of post-materialistische thema's (Smits 1984: 225; Ulens 1994).

De socio-economische en politieke verschillen tussen de Waalse en Vlaamse betogers zijn al met al klein te noemen. De Vlaamse betogers was iets minder vrouwelijk en iets lager geschoold, hij kwam meer uit protest op straat, keerde zich iets meer af van het gehele politieke bestel enzovoort. Hoewel de taalgroep meer variatie op het witte thema opleverde dan geslachtsverschillen, opleidings- of leeftijdsverschillen, ging het telkens maar om een verschil van enkele percenten, zeker niet om dramatische contrasten. Die bevinding relativeert het vermeende grote verschil in politieke cultuur tussen Vlamingen en Walen waarover politici en journalisten uit beide kampen zo dikwijls de mond vol hebben. Of was het ongenoegen dat door de zaak-Dutroux werd aangeboord zo krachtig dat zelfs grote cultuurverschillen moeiteloos onder tafel geveegd werden?

F. Besluit. We kunnen de eerste witte les besluiten. De witte golf werd gedragen door Belgen van sterk verschillend pluimage. De witte burger vormde geen perfecte doorsnede van de Belgische bevolking, maar je kunt wel zeggen dat de zaak-Dutroux 'het volk' op de been heeft gebracht. Alle sociaal-economische categorieën waarmee sociologen doorgaans hun populatie ontleden, verschillen creëren en waaruit ze verklarende kracht puren, leken hier weinig of niets op te leveren. Dat doet vragen rijzen over het thema waarover de mobilisatie plaatsvond: terwijl de meeste mobilisatie-issues slechts bepaalde bevolkingscategorieën raken, lijkt de problematiek van kindermishandeling en van de plaats van het kind in de samenleving in staat om al die verschillen te overbruggen.

Toch is enige nuancering op zijn plaats. Mensen met kinderen kwamen meer op straat dan mensen zonder kinderen: 81% van de witte marcheerders had een of meerdere kinderen terwijl slechts 65% van de Belgische bevolking (boven 15 jaar) kinderen heeft. Ouders van kroostrijke gezinnen (4 kinderen of meer) waren nog wat meer oververtegenwoordigd: met 13% waren ze viermaal zoveel aanwezig dan in de gehele Belgische bevolking. De traditionele variabelen schieten dus wel te kort, maar mensen die objectief gezien meer redenen en belang hadden om zich zorgen te maken over het lot van kinderen, kwamen meer op straat, hoewel natuurlijk ook heel wat mensen zonder 'directe' betrokkenheid meestapten.

We onthouden dat politisering en mobilisatie zich blijkbaar kunnen afspelen rond andere breuklijnen, rond andere thema's en domeinen dan degene die traditioneel de politiek beheersen. De Belgische politiek wordt vanouds gedomineerd door drie breuklijnen: werknemers-werkgevers, Vlamingen-Walen, katholieken-vrijzinnigen.

Zelfs als je er het omstreden duo materialisme-postmaterialisme bijneemt, kun je het witte ongenoegen niet plaatsen. De witte golf speelt zich af rond andere codes. Andere sociale groepen met andere kenmerken en eigenschappen worden geraakt en zijn te mobiliseren. De traditionele codes zoals economische positie, taalgroep, levensbeschouwing⁷ en leeftijd verliezen hun discriminerende kracht. Dat heeft zeker te maken met de aard van de 'universele' thematiek en met het hoog emotioneel gehalte. Daarover gaat de tweede witte les.

Les 2: Geen strijdpunten maar emoties als drijfkracht. In de mobilisatieliteratuur wordt meestal gesteld dat massale acties van sociale bewegingen gebaat zijn bij een strakke afbakening van de eisen, bij een strategische keuze van slechts enkele duidelijke, evenwichtige en symbolisch geladen actiepunten. Alleen door duidelijke en symbolische eisen kan een brede laag van de bevolking zich herkennen in de strijd, alleen door beperking en afbakening van de eisen kunnen meningsverschillen over andere punten tijdelijk terzijde geschoven worden, alleen rond een evenwichtig eisenpakket kan een brede coalitie van mobiliserende sociale organisaties gesmeed worden. Het opstellen van een betogingsplatform voor een grote manifestatie is dus een moeilijke evenwichtsoefening tussen enerzijds het brede en dikwijls radicale maatschappelijk plan van de bewegingsorganisatie(s) en anderzijds wat er bij de bevolking leeft en waar de organisatoren aansluiting moeten op vinden (Snow e.a. 1986). Gevolg is: piekmobilisaties rond beperkte actiepunten (Helleman en Hooghe 1995: 17-18). De kracht van de grote antirakettenmanifestaties in het begin van de jaren '80 lag onder meer in die duidelijke en beperkte eis: raketten weg.

Een ander element uit de door de *rational choice* beïnvloedde mobilisatieliteratuur, is de nadruk op het rationele, calculerende individu, hoewel er meer en meer vragen bij deze visie rijzen (Hooghe 1997b: 73-74). Mensen zouden alleen maar in beweging komen als ze daarbij te winnen hebben, hun motivatie om deel te nemen hangt af van de gepercipieerde kosten en baten voordelen (Klandermans en Oegema 1987: 520). De betogende burger is een *homo economicus*, die *incentives* moet krijgen (Wilson 1974) en elke beweging heeft met het *free riders dilemma* af te rekenen (Olson 1966). Zowel over de strijdpuntgerichtheid als over de rationaliteit van mobilisaties doet de witte *case* twijfels rijzen.

A. Een pool van ongenoegen. De witte mobilisatiegolf was niet gecentreerd rond een duidelijk afgebakend thema, door een strijdpunt of een centrale eis maar kapitaliseerde op een pool van ongenoegen, van verzet en protest tegen de gang van zaken. Het geloof en vertrouwen van de Belgen in hun politieke instellingen was ook de voorgaande jaren bij de laagste van Europa (Hooghe in dit nummer; Frogner en Rihoux 1998). Daar kwam nog bij, dat het land de laatste vijf jaar van het ene schandaal in het andere rolde: de zaak-Cools, Augusta, Dassault, de obussenzaak, het ABOS-debacle, de rel rond het Hoog Comité van Toezicht, de aandelenzwendel, de

roze balletten, de milieuboxzaak, de smeerpijpaffaire, de Zuid-Franse villa van minister Leo Delcroix enzovoort (Barrez 1997). Allemaal vermeende of echte schandalen waarbij eigenbelang en algemeen belang onwettig met elkaar vermengd zouden zijn, allemaal zaken waarbij politieke beleidsverantwoordelijken verdacht werden van verrijking of tenminste van ongeoorloofde laksheid. Dagelijks zijn in de Belgische pers nog steeds 'nieuwe ontwikkelingen' over deze of gene zaak te lezen, die steeds verder de legitimiteit van de politieke overheid aantasten. Dat wantrouwen vond in de zaak-Dutroux een aanleiding, een emotionele katalysator die het latente ongenoegen activeerde en de straat op bracht. De zaak-Dutroux is niet de oorzaak maar slechts de indicator van een ernstige legitimiteitscrisis van het Belgische politieke systeem (Stouthuysen 1997: 53-60). Het is geen toeval dat er op de Witte Mars en de witte marsen geen eisen waren, geen platform, noch slogans of spandoeken. Juist het ongedefinieerde en niet-ingevulde wit liet toe om die bonte verzameling gevoelens van onmacht, woede en verdriet aan te boren en om te zetten in politieke energie. Hadden de ouders wél van in het begin geopteerd voor een afgebakende eisenbundel, dan zou gebleken zijn dat de consensus onder de bevolking maar wankel en precair was, veeleer gebaseerd op het gevoel 'dat het zo niet verder kon', een 'nee'-consensus, dan op een maatschappelijk project of een positieve invulling van de woede.

Op de open vraag waarom ze op straat kwamen, verwees 70% van de witte marcheerders (onder meer) naar zeer algemene motieven, zoals: 'in de hoop dat dit iets doet bewegen'. Velen kantten zich 'tegen de huidige gang van zaken'. Zelfs als ze verder specificeren, blijven de motivaties vaag en diffuus. Men heeft het over 'het politiek systeem' of over 'de politici' (18%); men spreekt over 'het slecht functioneren van het gerecht' (25%); men motiveert zijn deelname uit 'protest' of als een 'aanklacht' (12%); men zegt 'de druk te willen volhouden' (17%). Dat de witte woede een brede *pool* van maatschappelijk misnoegen aanboorde, blijkt wel. Via *framing*-processen wordt de link gelegd tussen de scandalitis enerzijds en de zaak-Dutroux anderzijds (Snow e.a. 1986): een goede 13% van de marcheerders refereert naar de affaires waarmee het land af te rekenen heeft. Deze uitspraak van een 34-jarige vrouwelijke beambte is tekenend: 'Ik kom op straat om de politici duidelijk te maken dat het volk genoeg heeft van al die Belgische schandalen en in het bijzonder de pedofiliedrama's'.

De meeste witte marcheerders hadden geen duidelijke doelstellingen, ze hadden geen beperkt aantal eisen voor ogen. Maar hun motivaties waren niet alleen diffuus, ze waren ook divers en verscheiden. In een gesloten vraag vroegen we de marcheerders om vier mogelijke doelstellingen van de witte marsen te rangschikken naar belangrijkheid. Voor 37% van de betogers gold solidariteit met de getroffen families als eerste prioriteit; een goede 29% kwam in de eerste plaats op tegen pedofilie; 18% vond dat de witte marsen vooral een pleidooi voor de hervorming van justitie inhielden; 17% zag in de witte marsen allereerst een roep om het Belgische politieke sys-

teem te veranderen. Hoewel sommige doelstellingen populairder zijn dan anderen – straks gaan we daar verder op in – is het opvallend dat elke mogelijke doelstelling op heel wat aanhang kon rekenen. De witte manifestanten liepen dus niet helemaal achter dezelfde vlag. Iedereen kon zich wel in één of ander aspect van het brede witte ongenoegen herkennen.

Dat er geen sprake was van een sterke strijdpuntgerichtheid, dat een hele rist verschillende motieven meespeelden en dat er desondanks vele honderdduizenden de straat op trokken, doet vragen rijzen bij de klassieke stelling over de noodzaak van precieze eisen. Hoe kwam het dat zulk bont en vaag allegaartje van drijfveren een massale mobilisatie voortbracht? Hoe was het mogelijk dat zo'n verscheiden groep burgers samen protesteerde? Het antwoord is kort: emoties.

B. Grote emotionaliteit. De dominante, rationele visie op mobilisatie schuift het emotionele aspect van protestparticipatie vrijwel volledig van tafel. De witte golf toont aan dat dat niet helemaal terecht is. Zonder beroep te doen op de grote emotionaliteit van de gebeurtenissen en de krachtige identificatie met de slachtoffers is de witte mobilisatie onverklaarbaar. Natuurlijk drijft elke sociale beweging en elke mobilisatie voor een stuk op gevoelens, op passies, op saamhorigheidsgevoel, op herkenning, bevlogenheid en zelfs instincten. Waren er met de grote rakettenbetingen geen gevoelens van verbondenheid, enthousiasme, trots omwille van de massaliteit en zelfs van angst voor de ultieme oorlog gemoeid? Heeft de lokale milieustrijd op vele plaatsen niet te maken met het instinctieve gevoel dat het eigen territorium wordt aangetast? De zo verguisde grondlegger van de studie van protestgedrag, Maurice Le Bon (1895), had daar zeker een punt. Bovendien is het niet zo eenvoudig om rationaliteit en emotionaliteit van elkaar te scheiden. Als de witte marcheerders de straat op trekken omdat ze zich herkennen in het leed van de ouders dan is dat een emotionele reactie: ze zijn geraakt door de tragische gebeurtenissen. Langs de andere kant komen ze ook op straat opdat zoiets niet meer zou gebeuren, versta daar onder: opdat zij en hun kinderen zoiets niet zelf zouden meemaken. Dat is dan weer een perfect rationele drijfveer. De tegenstelling tussen emotionaliteit en rationaliteit is vals, beide aspecten zijn in alle mobilisaties aanwezig. Daarbij komt nog dat rationaliteit niet identiek is aan handelen vanuit eigenbelang, ook handelen vanuit solidariteit, waarden en plichtsbesef kan rationeel genoemd worden (Hooghe 1997b); net zoals handelen voor eigenbelang trouwens emotioneel kan genoemd worden.

De eigenheid van de witte *case* zit hem vooral in de aard van de emoties die geactiveerd werden.⁸ De sterkste gevoelens waren niet politiek maar waren verankerd in de eigen leefwereld. Het ging niet in de eerste plaats om de grote waarden en overtuigingen over de inrichting van de maatschappij, maar om de eigen intieme gevoelens voor kinderen in het algemeen en de eigen kinderen in het bijzonder. Kortom: het persoonlijke werd politiek. Dat er politiek te bedrijven valt rond emoties, dat

sociale bewegingen en mobilisaties rond gevoelens ontstaan, stelt men ook elders in Europa vast. De Britse socioloog Frank Furedi (1997) heeft het over de *politicization of victimhood*. Zijn stelling is dat vooral rond slachtofferschap een hele liturgie tot stand is gekomen en dat het zich in de moderne *risk society* uitstekend leent tot politieke mobilisaties. Furedi heeft het vooral over Groot-Brittannië, volgens hem *a nation of victims*, maar zijn stellingen snijden ook elders hout. Aan de hand van de voorbeelden van de brute moordpartij op schoolkinderen in het Schotse Dunblane en de dood van prinses Diana, die beide verregaande politieke gevolgen hadden, geeft hij aan dat pijn en verdriet een soort van onschendbaar spreekrecht verschaft aan het slachtoffer. Zij worden de experts; de traditionele specialisten – overheidsdiensten, wetenschappers en politici – verliezen hun geloofwaardigheid tegenover degenen die het zelf aan den lijve hebben ondervonden. In een samenleving waar de motieven van mensen meer en meer gewantrouwd worden, wordt het slachtoffer als authentiek erkend. Verdriet en pijn maakt eerlijk en echt. Het charisma van de leiders van de mobilisatie – hier de ouders van de vermoorde meisjes – is niet afkomstig van wat ze zijn, van hun bijzondere persoonlijkheid of karaktertrekken, maar van wat ze hebben mee- en vooral hebben doorgemaakt. Ze beschikken over een eigensoortig slachtofferscharisma.

De witte betogers die antwoordden dat solidariteit met de getroffen families de belangrijkste doelstelling van de witte beweging was, vormden met 37% de grootste groep. De witte mobilisatiegolf werd dus in de allereerste plaats gedragen door medeleven en solidariteit, door de wens hulde te brengen aan de ouders en hun 'kinderen' - martelaren. Een werkloze man van 51 jaar vertolkte zijn gevoelens als volgt: *'Ik had zin om aan de ouders te zeggen dat we van hen houden'*. Maar dat betekent echter niet dat het symbolisch steunen van de ouders de enige doelstelling van de witte burgers was. Het witte engagement was vrijwel steeds een mengeling van medeleven en protest, van solidariteit en kritiek. Als we hen vroegen of ze de vier eventuele doelstellingen (zie boven) konden ordenen naar prioriteit, kwam na hercodering veruit de grootste groep (48%) terecht in de gemengde 'politiek-emotionele' categorie: ze plaatsten 'solidariteit betonen' of 'tegen pedofilie' op de eerste of de tweede plaats maar ook 'justitie hervormen' of het 'politiek systeem wijzigen'. Op dezelfde manier definieerden we 32% van de betogers als 'emotioneel' en 20% als 'politiek'. Toch was de solidariteit met de ouders niet louter emotioneel maar ook politiek. Vanaf het begin beschouwden de ouders hun initiatieven als 'een strijd' (*un combat*) en niet alleen als een emotionele zoektocht naar hun kinderen. Ze definieerden hun acties als een gevecht tegen de onverschilligheid, incompetentie en arrogantie van justitie, als een strijd tegen onverantwoordelijke politici, tegen gesloten en ondemocratische instellingen (Rihoux en Walgrave 1998). Als de witte burger zei dat hij de ouders wilde steunen, dan hield dat niet alleen steun in voor het verdriet dat ze doormaakten, maar ook voor hun kruistocht tegen het gerechtelijke en politieke systeem.

Ook uit andere antwoorden en gedragingen van de witte burger bleek dat de emotionele identificatie met de ouders en hun kinderen belangrijk was. Heel wat deelnemers aan witte marsen stelden ook andere, emotionele daden: 44% hing foto's van de verdwenen kinderen op in zijn auto of achter het raam (78% van de militanten); 17% van de manifestanten nam de moeite om zich te verplaatsen naar één van de 'heilige plaatsen' van de beweging (graven van de kinderen, huizen van Dutroux, plaatsen waar de kinderen verdwenen) om daar bloemen neer te leggen (43% van de militanten). We vroegen de marcheerders ook welke gebeurtenissen van het laatste jaar hen het meest waren bijgebleven. De twee gebeurtenissen die de marcheerders het duidelijkst in hun geheugen en in hun hart stonden gegrift, waren de ontdekking van de lijkjes van Julie Lejeune en Mélissa Russo en van An Marchal en Eefje Lambrecks. Meer algemeen werden de gebeurtenissen die te maken hadden met het lijden van de slachtoffers en hun ouders veel vaker vermeld dan gerechtelijke en politieke gebeurtenissen: 65% van de gebeurtenissen had rechtstreeks te maken met het leed van de kinderen en hun de ouders; 17% had te maken met het gerecht; slechts in 11% van de gevallen ging het om politieke evenementen. Of nog: bij de vraag om de drie namen te noemen die hen in verband met de zaak-Dutroux het eerste te binnen schoten, namen de slachtoffers het overgrote deel van de vermeldingen voor hun rekening. Maar liefst 66% noemde Julie, 64% vermeldde Mélissa. Ruim 73% van de 1169 vermelde namen waren van de slachtoffers of van hun ouders; de namen van de verdachten namen 17% voor hun rekening; 6% van de namen waren van politici; 3% van Jean-Marc Connerotte en Michel Bourlet, de helden van Neufchâteau; slechts 1% van de namen kwamen uit gerecht of politie. De grote personalisering bleek ten slotte ook uit de lage nonrespons op deze open en dus moeilijke vraag.

De grote emotionaliteit, identificatie en personificatie bij marcheerders en militanten is des te opvallend als we rekening houden met het feit dat ze een hele tijd ná de Witte Mars en na de gruwelijke ontdekkingen van augustus 1996 bevraagd werden. Het lijkt er dan ook op dat die emotionaliteit geen voorbijgaand fenomeen is, een kenmerk van een sociale beweging in wording of de eigenschap van louter een uitbarsting van volksprotest, maar inherent is aan zulk soort sociale bewegingen.

Les 3: Geen bestaande organisaties of beschikbare netwerken. Na een jarenlange controverse over de noodzaak van organisaties voor protest en sociale bewegingen (Hooghe 1997b: 64-65) werd de strijd in de loop van de jaren '80 beslecht in het voordeel van de organisatieadepten: zonder organisatie(s) geen (massale) mobilisatie. Daarnaast wordt in de mobilisatieliteratuur veel belang gehecht aan bestaande 'coöpteerbare netwerken' die voor de mobilisatie warm kunnen gemaakt worden. Het zijn geen geïsoleerde individuen die zich in bewegingen engageren, maar mensen die zich in hechte communicatienetwerken bevinden. Degenen die het best geïntegreerd zijn in het sociale weefsel, maken het meest kans op straat te komen (Freeman 1983). Aan beide uitgangspunten wordt door de witte golf geknaagd, aan

het eerste al wat meer dan aan het tweede. De rol van organisaties in de mobilisatie voor de Witte Mars en de witte marsen is verwaarloosbaar; de bestaande (georganiseerde) netwerken werden gepasseerd door persoonlijke netwerken en door nieuwe, embryonale sociale structuren (witte comités).

A. Geen grote, formele organisaties. Achter de witte mobilisaties zaten geen grote, formele organisaties, die meestal onontbeerlijk geacht worden om een noemenswaardige mobilisatie tot stand te brengen. De witte protestgolf vormde een uitzondering op de regel dat je eerst organisaties hebt en pas dan mobilisatie. De enige witte bewegingsorganisaties, met name de witte comités, ontstonden pas ná de (eerste) grote mobilisatie. We vroegen de betogers hoe ze wisten dat er een witte mars doorging en in welk gezelschap ze aan die mars deelnamen: slechts 11% van de ondervraagden stelden dat ze het via een organisatie hadden vernomen en nauwelijks 5% van de betogers kwam samen met andere leden van een organisatie 'wit' betogen. Ter vergelijking: op de grote antiracistische manifestatie van maart 1994, zei 41% van de betogers dat ze van een sociale organisatie hadden vernomen dat er die dag betoogd werd (Devisch 1994); op de antiracistische betoging van 22 maart 1998 was dat bij 61% van de betogers het geval; op de grote betoging van de zachte sector op 26 maart 1998 in Brussel bij 57%.⁹

Ook de grote Witte Mars werd nauwelijks organisatorisch gedragen. Het waren niet de grote traditioneel mobiliserende organisaties zoals vakbonden, politieke partijen of belangengroepen die de Witte Mars opzetten, maar de informele groep van ouders die pas achteraf poogden hun tijdelijke samenwerking min of meer te formaliseren in de Stichting Witte Mars. Het verhaal achter de Witte Mars staat bol van spontaneïteit, toeval en puur geluk. Een van de ouders ventileerde eind september 1996 in een interview met *La Libre Belgique* langs haar neus weg de idee om een 'mars voor de waarheid' in Brussel te organiseren. De andere ouders wisten van niets, het ging om een persoonlijke uitspraak, eerder een lapsus dan een weloverwogen voorstel. De pers stortte zich halsoverkop op het initiatief. Al snel konden de ouders niet anders dan de mars echt organiseren en bijna tegen wil en dank schaarden zes families zich aaneen om samen de Witte Mars op poten te zetten. De aanmoedigende reacties van media en bevolking en het vermoeden dat hun mars wel eens veel volk bijeen zou kunnen brengen, joeg hen zelfs schrik aan. Via via kon men een podium bemachtigen, kennissen zorgden voor micro's, weer andere vrienden lieten affiches drukken... Van een rationele, uitgekiende strategie en van organisatie was geen sprake. Toch spraken de ouders onderling af dat ze steeds tot deelname aan de Witte Mars zouden oproepen wanneer ze door de pers geïnterviewd werden (Walgrave en Rihoux 1997).

Dat de Witte Mars en de witte marsen niet door formele organisaties werden opgezet, verwondert: er bestonden immers goed gestructureerde organisaties – in Vlaanderen het Hulpfonds voor Ontvoerde en Vermiste Kinderen (HOVK) (1991) en in

Wallonië de vereniging Marc en Corine (1992) – die zich bezighielden met verdwijningen van en moorden op kinderen. De witte mobilisatiegolf ontwikkelde zich buiten die bestaande organisaties. Dat spreekt de sociologische verwachting tegen dat bestaande organisaties een geschikt vehikel zijn om nieuw protest te organiseren en te recupereren, dat ze het terrein bezetten en geen nieuwe organisaties op hun kavel toelaten (Poguntke 1993). Het HOVK en Marc en Corine werden in snelheid gepasseerd door de zich explosief ontwikkelende, autonome witte golf, hoewel ze de eerste initiatiefnemers voor de allereerste acties in augustus 1996 waren. Vooral Marc en Corine speelde snel op de bal door onmiddellijk na het losbarsten van de zaak-Dutroux overal ten lande haar reeds vroeger gelanceerde petitie te reactiveren om voor bepaalde misdrijven zogenaamde ‘niet-samendrukbare’ straffen te eisen (Rihoux en Walgrave 1998). Toen onderzoeksrechter Connerotte in september-oktober 1996 tot het symbool van de strijd uitgroeide, was de rol van de bestaande verenigingen volop aan het tanen. De Witte Mars en de vele lokale witte marsen gingen zo goed als volledig aan de bestaande organisaties voorbij.

Een systematische analyse van de krantenberichtgeving van augustus 1996 tot juni 1997 bevestigt dat. In bijna een jaar werden 224 collectieve acties naar aanleiding van de zaak-Dutroux verslagen.¹⁰ In totaal noemden de kranten 128 organisatoren (personen, verenigingen of organisaties) van die witte acties. Het HOVK en Marc en Corine, werden in totaal 16 keer genoemd, waarvan 12 keer in augustus, september of oktober 1996, dus helemaal in het begin van de witte golf. Daarna zijn ze zo goed als volledig van het actietoneel verdwenen. Daarentegen speelden zich slechts 8 van de 41 acties van de witte comités (of van de ouders of de voorlopers van de witte comités) af in die eerste protestperiode.

B. Geen georganiseerde communicatienetwerken. Zelfs al waren de traditioneel mobiliserende organisaties afwezig, dan nog stelt zich de vraag of de witte golf niet kon terugvallen op reeds beschikbare communicatienetwerken, op mensen die elkaar kenden, bijvoorbeeld via organisaties. Hier is het bewijsmateriaal meer verdeeld. Langs de ene kant was de witte burger niet meer geïntegreerd in het sociale weefsel dan de doorsnee Belg. De marcheerders waren iets minder lid van een vakbond (41%) dan Jan en Mie Modaal (50%).¹¹ Ze waren in normale mate lid van een politieke partij (10%) alsook actief lid van een vereniging, organisatie of club (30%).¹²

Langs de andere kant speelden bestaande netwerken een niet onaanzienlijke rol, maar dan eerder persoonlijke netwerken dan formele communicatienetwerken (Klandermans en Oegema 1987: 520). Van de witte betogers zei 27% van familie, vrienden of kennissen te hebben vernomen dat er een witte mars zou doorgaan. Daarmee waren de persoonlijke, informele privé-netwerken en de mond-tot-mondreclame na het verspreiden van affiches (47%) het sterkste mobiliserende kanaal. Daarbij kwam nog dat maar liefst 72% van de ondervraagden in het gezelschap van familie-

leden naar de mars kwam en dat 20% meestapte met vrienden of kennissen. Meer dan 90% van de betogers was dus aanwezig in het gezelschap van personen uit de eigen persoonlijke leefwereld.

In dit verband lijkt het begrip 'micromobilisatiecontext' van de Amerikaanse onderzoeker Doug McAdam (1988: 134) bruikbaar. Het gaat om kleine groepen, dikwijls in de schoot van formele organisaties, waarin een inhoudelijk gistings- en sensibilisatieproces plaatsvindt en waarin een rudimentaire vorm van organisatie voor mobilisatie ontstaat. In zulke micromobilisatiecontexten wordt de brug geslagen tussen het maatschappelijke ongenoegen op macrovlak en de eigenlijke protestparticipatie van individuele actoren op microvlak. In de week van 14 tot 20 oktober 1996 toen de bevolking massaal de straat op kwam om tegen het spaghetti-arrest te protesteren, hebben die micromobilisatiecontexten een grote rol gespeeld. De dynamiek die gecreëerd werd in hechte groepen, sloeg geleidelijk over op een ruimer en minder 'geïntegreerd' deel van de bevolking. Toen op maandag 14 oktober het spaghetti-arrest gevelde werd, waren de arbeiders en bedienden in bedrijven en overheidsdiensten de eersten om te reageren: ze legden massaal het werk neer, kwamen op straat en bezetten kruispunten. Na een dag namen de studenten en scholieren de fakkel over: een vloedgolf van jongerenbetogingen trok door de steden en gemeenten. Als de leden zich in dezelfde socio-economische positie bevinden, kan in zulke hechte groepen het gistingsproces en een eerste eenvoudige vorm van organisatie makkelijk wortel schieten (Tilly 1978: 62-69). Pas op het einde van de week zag men meer en meer losse, individuele burgers opstappen; het belang van die micromobilisatiecontexten in de schoot van formele organisaties kalfde dus wat af. Toch bleven ze een rol spelen. Uit de krantenanalyse over een heel jaar (augustus 1996-juni 1997) kwam niet alleen naar voren dat het HOVK en Marc en Corine geleidelijk werden teruggedrongen en dat de witte comités de fakkel overnamen, maar ook dat de mobilisatie gedurende de eerste maanden in grote mate gedragen werd door bestaande verenigingen zoals het Rode Kruis, Unicef, buurtcomités, wandelverenigingen, motorclubs enzovoort: 20 keer werden zulke verenigingen als organisator vernoemd, waarvan 12 keer in augustus-september-oktober 1996. Gedurende die eerste maanden droegen ook andere organisaties als scholen, parochies, gemeentediensten of bedrijven, hun steentje bij: van de 37 vermeldingen in de berichtgeving van zulke organisaties sloeg bijna de helft (17) op acties die in de eerste drie maanden van de protestgolf georganiseerd werden.

C. Besluit. In de witte lessen stelden we vast dat de witte golf zich niet echt goed leent tot een sluitende duiding door de op dit moment dominante theoretische stromingen. De witte burger was niet de rationele, pragmatische burger met een groot sociaal kapitaal die zich vanuit zijn betrokkenheid en eigenbelang (en dus met uitgesproken sociale kenmerken) rond duidelijk afgebakende doelstellingen organiseerde. Integendeel, de witte burger kwam niet op straat voor duidelijke doelstellingen maar

vanuit een ongedefinieerd ongenoegen, hij was vooral sterk emotioneel betrokken, hij had geen uitgesproken sociaal profiel en bestaande organisaties speelden nauwelijks een rol in de mobilisatie. Opvallend was verder dat de witte marcheerders en militanten in grote mate hetzelfde profiel kenden, de eenmalig gemobiliseerden en de duurzaam actieven vertoonden dezelfde kenmerken. Samen met de vaststelling dat we beide soorten witte burgers bevroegen na de eerste institutionalisatiefase van de witte beweging en desondanks stootten op grote emotionaliteit, vage en diverse drijfveren weinig typische sociale kenmerken en nauwelijks organisatie, doet dat vermoeden dat er hier meer aan de hand is dan een klassieke volksopstand of de baringsweeën van een sociale beweging, maar dat er misschien sprake is van een ander soort sociale beweging.

Dat de huidige sociale bewegingsleer het wat moeilijk heeft met de eigenschappen van de witte burger en zijn beweging, wil niet zeggen dat die elementen totaal afwezig waren in het sociologische denken over sociale bewegingen. Hoewel zij sterk de nadruk leggen op de (lagere) klassengebondenheid van protest, lijken op het eerste gezicht merkwaardig genoeg de oudere, klassieke (relatieve) deprivatiebenaderingen beter met zulke mobilisaties uit de voeten te kunnen (Gusfield 1970; Smelser 1962; Gurr 1970), hoewel ze op dit moment nauwelijks nog aanhang genieten. Ze benadrukken immers sterk de diepte van het ongenoegen en de spontaneïteit van het protest. Dit is geen pleidooi om de theorieklok 30 jaar terug te draaien, maar wel om de rationeel-organisatorische visie op sociale bewegingen te relativiseren en een oog te blijven houden voor de bruikbare elementen van voorbijgestreefde paradigma's.

Maar we hoeven het niet alleen in het verleden gaan zoeken. Meer en meer worden ook binnen recente benaderingen van sociale bewegingen vragen gesteld bij het rationeel-organisatorisch paradigma. De Italiaanse socioloog Alberto Melucci (1989), om er maar één te noemen, benadrukt dat protest niet alleen instrumentele doeleinden dient, maar ook gedreven wordt door expressieve en symbolische motivaties (Melucci 1989). Betekenis, cultuur, principes en solidariteit komen opnieuw voorop te staan in de studie van sociale bewegingen en mobilisatie. Onze gegevens over de recente witte golf en de witte burger geven aan dat die paradigmaverschuiving een goede zaak is om dit type beweging theoretisch te duiden.

2 Sociologische lessen voor de witte beweging

De witte lessen leerden ons dat de witte beweging voor sociologen in verschillende opzichten een vervelende beweging is. Als je de witte golf analyseert, bots je op de ene na de andere uitzondering op de gecanoniseerde sociologische verwachtingen. We stelden dat verschillende van die kenmerken duurzaam lijken en dat er misschien sprake is van een ander soort sociale beweging. Toch wil dat niet zeggen dat sociologen volledig met lege handen blijven staan en alvast kunnen beginnen met het gros

van hun theorieën over sociale bewegingen en mobilisaties te herschrijven. Vooral wat de externe, strategische logica van sociale bewegingen betreft – hun mobilisatiethema's en –strategie, hun organisatiewijze en hun aanwezigheid op het politieke forum – lijken de bestaande theorieën alsnog hun gelijk te behalen; wat de interne logica van sociale bewegingen betreft – ledenprofiel, rationaliteit-emotionaliteit – lijkt dat veel minder het geval. De verdere lotgevallen van de witte golf na onze bevraging in de lente van 1997 tonen dat aan. De witte beweging kreeg op termijn uiteindelijk tóch met de strategische en organisatorische uitdagingen af te rekenen die haar door sociale wetenschappers van in het begin voorspeld werden. Haar uitzonderingspositie leek voor een stuk slechts van voorbijgaande aard te zijn, langzaam conformeerde ze zich wat meer aan de gangbare theorie, schreef ze zich in een meer normaal traject in. Haar originaliteit bleek gedeeltelijk een *accident de parcours*, een tijdelijke uitzondering wegens uitzonderlijke omstandigheden. De witte beweging heeft dus ook wel wat te leren van de bewegingssociologie. Om dat aan te tonen verhalen we even de verdere geschiedenis van de witte golf, iets waar in de andere bijdragen in dit nummer nauwelijks op wordt ingegaan. Daarna zoomen we in op twee sociologische lessen voor de witte beweging: de noodzaak van organisatie en de behoefte tot inhoudelijke, thematische keuzen.

De witte beweging na de Witte Mars: geleidelijk weggedrumd in de marge. In het voorjaar van 1997 groeit de witte beweging aanvankelijk verder op het ritme van de gerechtelijke en politieke ontwikkelingen. Op 5 maart 1997 wordt in de Brusselse gemeente Elsene het lijkje teruggevonden van het Marokkaanse meisje Loubna Benaïssa. Ze is vermoord door Patrick Derochette, een pomphouder uit de buurt, die niets te maken had met Marc Dutroux. Ook deze zaak die reeds jaren sleept, wordt opgelost door het gerecht van Neufchâteau. Opnieuw trekt het mediacircus zich op gang en is het land in shocktoestand, opnieuw blijkt dat er enorme gerechtelijke blunders zijn gemaakt. Loubna en Wathélet leggen de witte comités geen windeieren: hun aantal groeit gestaag en overal ten lande worden lokale witte marsen georganiseerd.

Ondertussen is een parlementaire onderzoekscommissie aan het werk getogen om na te gaan wat er allemaal is fout gelopen in de onderzoeken naar de verdwenen meisjes. Het is de zogenaamde commissie-Dutroux of de commissie-Verwilghen, genoemd naar haar immens populaire voorzitter Marc Verwilghen. Op de schrijvende *hearings* die de commissie organiseert en die rechtstreeks op televisie komen, blijkt telkens weer de onvoorstelbare incompetentie van het gerecht maar vooral de vernietigende gevolgen van de oorlog tussen de verschillende politiediensten. In april 1997 legt de commissie haar eerste verslag voor. In zeer voorzichtige termen stelt ze de hoogste politieke verantwoordelijke, de toenmalige minister van Justitie Melchior Wathélet, mee aansprakelijk voor het drama. Dutroux was immers vroeger al eens opgepakt voor zedenfeiten met minderjarigen en door Wathélet vervroegd

vrijgelaten. Bovendien was zijn psychosociale begeleiding ondermaats gebleven. De ouders en de witte beweging eisen sancties tegen Wathélet. Toch beslist de regering om Wathélet voor te dragen als Belgisch rechter voor het Europees Hof van Justitie in Luxemburg. Die 'beloning' is nogmaals koren op de molen van de wijdverspreide twijfels over de legitimiteit en de zelfreinigende kracht van de Belgische politieke instellingen.

Tegen de zomer van 1997 begint het tij te keren. De pers haakt af en zoekt ander nieuws; de golf van lokale witte marsen zakt in elkaar; het gerechtelijk onderzoek levert geen spectaculaire ontwikkelingen meer op; de commissie-Dutroux wordt geplaagd door geruzie, lekken en partijpolitiek gekissebis; de ouders worden aangevallen door aanvankelijk bevriende verenigingen; ook in eigen kring hebben de witte comités en hun nationale coördinatie steeds meer met disputen af te rekenen; de ouders van Mélissa Russo en Julie Lejeune beslissen zelfs om zich terug te trekken en gooien de handdoek in de ring. Het wordt duidelijk dat de witte golf geen aardverschuiving zal veroorzaken, dat echte veranderingen bloed, zweet, tranen en vooral veel tijd zullen kosten. Zelfs witte thema's moeten de lange mars door de instellingen lopen, compromissen en politieke belangen spelen ook in deze dossiers een rol. Het netwerk van witte comités bestaat en telt nu ongeveer 130 aangesloten groepen, maar de groei stagneert en het gaat niet goed met de beweging.

In de zomer en herfst van 1997 bezinnen de witte comités zich over hun toekomst. Er wordt onder meer gebroken met het witte-marsenparadigma. De beweging richt haar pijlen steeds duidelijker op de politieke bewindvoerders die met naam en toenaam worden beschuldigd hun beloften niet te houden, de beweging te willen verdeken, oneerlijk en machtsgeil te zijn. Maar dat kan niet beletten dat de beweging verder in de politieke marge verzeild raakt. Op 19 oktober 1997, een jaar na de Witte Mars, laat ze nog eens van zich horen. Een goede 8.000 mensen komen opdagen in Neufchâteau om aan te tonen dat de beweging nog niet dood is en om nogmaals gerechtelijke en politieke veranderingen te eisen. Daarover gaat de publieke discussie één jaar na de Witte Mars: is er iets veranderd en is er genoeg veranderd? Witte beweging en beleidvoerders spelen een welles-nietes-spelletje. De regering zegt bij monde van Jean-Luc Dehaene dat ze haar beloften heeft gehouden en dat vele andere veranderingen in de *pipeline* zitten, volgens de witte beweging en de ouders gaat het maar om een façade-operatie en ontbreekt de politieke wil tot fundamentele veranderingen.

Op 14 januari 1998 bevestigt Paul Marchal, de vader van An en veruit de bekendste Vlaamse witte ouder, nogmaals zijn wantrouwen in de bestaande politiek. Hij stelt zijn nieuwe politieke formatie voor: de PNPb, de Partij voor Nieuwe Politiek in België. De Waalse ouders doen niet mee, later zullen de ouders Mélissa Russo zich openlijk tot de Waalse groene partij Ecolo bekennen. Dezelfde dag verschijnt in *Het Laatste Nieuws* een opiniepeiling waaruit blijkt dat 9% van de Belgen zou stemmen voor de partij van Marchal. Een jaar tevoren, in januari 1997, kwam *Dimanche*

Matin, weliswaar na een andere vraagstelling, nog uit op een electoraal potentieel van 56% (alleen in Wallonië en Brussel). De PNPb van Marchal wil met een heel breed programma naar de kiezer trekken. Haar kopstukken zijn niet uit de witte comités afkomstig, maar zijn wel allen slachtoffers van 'het systeem': Willy Vermeulen, de topambtenaar van de federale anticorruptiedienst Hoog Comité van Toezicht, die uitgerangeerd werd omdat hij iets te enthousiast politici aanpakte; Hugo Van Heeswijck, de op een zijspoor gezette schooldirecteur die met zijn progressieve ideeën in botsing was gekomen met het conservatieve katholieke school*establishment*. De witte comités werden door Marchal niet op voorhand geraadpleegd over de oprichting van zijn witte PNPb. Ze werden willens nillens met de PNPb geconfronteerd en voor voldegingen feiten gesteld. Ze reageren dan ook verdeeld op Marchals initiatief en komen niet tot een publieke stellingname. Enerzijds zijn ze verheugd dat Marchal consequent is en de electorale uitdaging aangaat, anderzijds betreuren ze dat Marchal *cavalier seul* speelt. Slechts een kleine minderheid (20%) van de militanten comitéleden was in mei-juni 1997 trouwens voorstander van het oprichten van een witte partij, zo bleek uit onze bevraging. Het individuele initiatief van Marchal legt de ambivalente verhouding tussen witte comités en ouders van de Witte Mars bloot. Het geeft ook aan dat elk van de witte ouders zijn persoonlijke strategie volgt en autonoom initiatieven neemt om het witte, en persoonlijke, kapitaal te verzilveren. Voor het brede publiek is het onderscheid tussen de ouders en de witte comités echter te academisch, voor de buitenwereld is de witte beweging een politieke partij geworden.

De witte comités raken in de lente van 1998 van langsom meer fundamenteel verdeeld over de politieke kwestie en in minder mate over wel de interne structuur die de witte comités moeten aannemen. Een viertal tendensen kristalliseren zich uit: een deel van de comités wil van de politiek niets weten en vindt de witte beweging een apolitieke groepering; een groep witte comités steunt Marchals PNPb en engageert zich volop in zijn witte partij; een aantal comités wil met eigen witte lijsten naar de verkiezingen van 1999 trekken; een laatste groep steunt de Russo's en hun keuze voor het groene Ecolo. Maar de PNPb van Paul Marchal komt de eerste maanden van 1998 niet bepaald gunstig in de media. Likkebaardend berichten journalisten over de geringe opkomst bij lokale oprichtingsvergaderingen, met onverholen leedvermaak wordt Marchal geciteerd als hij op een onbewaakt moment zijn kandidatuur voor het premierschap stelt. Maar ook intern rommelt het: Willy Vermeulen, medeoprichter en 'integer strijder' tegen corruptie, stapt op omdat hij vindt dat Marchal zich dictatoriaal gedraagt en de PNPb een populistische ruk naar rechts maakt. Van de sympathie waar Marchal in brede lagen van de bevolking op kon rekenen, lijkt weinig over te blijven.

Daarnaast verzandt ook de nationale coördinatie van de witte comités in dezelfde periode in persoonlijke conflicten waarachter strategische meningsverschillen schuilgaan. De wederzijdse verdachtmakingen gaan over en weer en verschillende voormalige kopstukken haken af of worden gedwongen zich terug te trekken. De

interne paranoia lijkt compleet. Een voormalig leider van de beweging richt zijn eigen, nieuwe 'beweging' op: de Vereniging van Slachtoffers in het Verweer. Daarbij komt nog de zeer precare financiële en logistieke toestand. De beweging treedt nauwelijks nog op het publieke forum, laat staan dat ze nog op enige mobilisatiekracht zou kunnen bogen. Meer en meer wordt er wat meewarig over de overblijvende witte burgers gesproken, eerder als interessant curiosum dan als politieke factor van betekenis. Toch blijft het netwerk van witte comités nog grotendeels intact, maar het aantal actieve witte comités begint terug te lopen.

De witte beweging leek zich daarvoor, op 15 februari 1998, nochtans even te kunnen herpakken. In Brussel wordt een tweede grote Witte Mars georganiseerd: de mars voor de waarheid en tegen de wet van de stilte. Onverhoopt komen 30.000 mensen er op af, de pers spreekt alom van 'de terugkeer van de witte burger'. Opnieuw blijkt echter dat de witte comités, bijna anderhalf jaar na de Witte Mars, de fakkel van de ouders niet hebben kunnen overnemen. Pas nadat de ouders Russo zich volop achter de manifestatie scharen, komt de mobilisatie echt op gang. De mobilisatiekracht zit bij de ouders, niet bij de witte comités (Walgrave, Van Aelst en Suetens 1998).

De vermoedelijke doodsteek voor de witte comités is het zogenaamde 'octopus-akkoord' dat premier Dehaene en de verenigde oppositie in mei 1998 sluiten, amper enkele weken na de ontsnapping van Dutroux waar de comités ook al niet echt doortastend op reageerden. Het megapact tussen de acht partijen, vandaar 'octopus', houdt een verregaande hervorming van politie en justitie in. Daar waar de witte comités tot dan toe konden volhouden dat er eigenlijk nauwelijks iets structureels had bewogen na de Witte Mars, wordt dat argument nu onmogelijk. Zij het met wat vertraging, heeft de regering Dehaene haar beloftes na de Witte Mars gehouden, daar twijfelt nu niemand nog aan. De witte comités vechten het octopusakkoord wel nog aan, noemen het ondemocratisch en 'overhaast' en eisen een open maatschappelijk en parlementair debat, maar hun perscommuniqué maakt in de algemene hoerasfeer weinig indruk, hun boodschap haalt zelfs nauwelijks de pers. Tenzij er zich nieuwe spectaculaire ontwikkelingen in het onderzoek naar Dutroux en consorten zouden voordoen, lijkt, op het moment dat we deze regels schrijven (juni 1998), de publieke rol van de witte comités uitgespeeld

Les 1: Politiek bedrijven zonder organisatie is onmogelijk. Vanaf de zomer van 1997 woedde binnen de witte comités volop de discussie of men af moest van de platte netwerkstructuur zonder hiërarchie of centraal beslissingsorgaan. Er was wel een nationale coördinatie van witte comités in Brussel, maar van hiërarchie of formele structuur was geen sprake. De behoefte aan formele afspraken, structuren, mandaten, woordvoerders, procedures en coördinatie liet zich volop voelen. Op verschillende opeenvolgende algemene vergaderingen werd de structureringsdiscussie aangeraakt, maar men kwam er niet uit. Zoals de meeste politieke actoren was de witte beweging op zoek naar de kwadratuur van de cirkel: naar efficiëntie én betrokken-

heid, organiseren én bewegen (Deschouwer 1993). Net zoals de nieuwe sociale bewegingen wilde de witte beweging op een 'andere' manier aan politiek doen en niet in de val trappen van rigide, strakke structuren die het spontane en niet op eigenbelang gerichte engagement verstikken. Ze wilde dat haar eigen interne werking een voorbeeld was van de basisdemocratische samenleving waarnaar ze streefde. Ze dichtte haar eigen werking dus een exemplarische waarde toe en wilde *prefigurative politics* bedrijven (Arnold 1995: 277).

Om minstens vier redenen leek enige vorm van formele organisatie, en dus per definitie centralisatie (Lammers 1993), nodig te zijn voor de witte beweging. Ten eerste was de golf van medeleven en solidariteit weggeëbd; de vrije val van het aantal witte marsen tegen de zomer van 1997 leverde daarvan bewijs. Dat had te maken met het teruglopen van de media-aandacht, maar ook met het feit dat zelfs emotionele gebeurtenissen en diepe betrokkenheid na een tijdje hun scherpste kantjes verliezen en afslijten. Als de media afhaken, is het vatten van mensen in organisaties waar ze blijvend kunnen worden bestookt en 'warm gehouden' de enige mogelijkheid om het vuur brandende te houden. De grootste actiepiek vond plaats in oktober 1996 (63 acties),¹³ op het hoogtepunt van het ongenoegen en de gruwel van de zaak-Dutroux. Toen was er van witte comités nog nauwelijks sprake. De witte golf bereikte een tweede hoogtepunt in maart 1997 (34 acties), juist na het terugvinden van Loubna Benaïssa, hoewel de emoties over de zaak-Dutroux toen al heel wat geluwd waren. Voor die tweede golf zijn juist de vele tientallen lokale witte comités verantwoordelijk. Dat organisatorisch surplus bleek ook als we de gemiddelde opkomst van de acties in maart 1997 (2400) vergeleken met die in oktober 1996 (800): ze lag driemaal zo hoog.

Ten tweede is structuur onontbeerlijk om te vermijden dat de beleidvoerders in plaats van de beweging zeggen wat ze wil. Dat was het trauma dat de witte beweging aan de Witte Mars overhiel: het was eerste minister Dehaene die met vier beloftes het ongedefinieerde wit van de Witte Mars invulde en die op de eerste verjaardag van de Witte Mars fier aankondigde dat hij zijn beloftes was nagekomen. Alleen via duidelijke beslissingsprocedures en afspraken kan de beweging er toe komen om zelf inhoudelijk het initiatief te nemen in plaats van het slachtoffer te worden van de (al te) realistische beloftes van de gezagsdragers.

Ten derde kan via een kortstondige massale mobilisatie wel een thema op de politieke agenda geplaatst worden – nooit is er in België op justitiegebied zulke beleidsbeweging geweest als tijdens het laatste jaar – maar zelden heeft de niet-georganiseerde massa ook invloed op de uitkomst van de besluitvorming. Organisaties zijn onontbeerlijk om aan de outputzijde van het politieke systeem druk uit te oefenen, om te kunnen onderhandelen en echt te wegen in plaats van alleen een bezoek bij de eerste minister te kunnen afdwingen. Zonder organisaties heeft de overheid geen gesprekspartner met woordvoerders en erkende leiders en kan ze de verzuchtingen van

de witte beweging makkelijk naast zich neerleggen omdat ze weet dat de betrokkenheid op termijn onvermijdelijk wegebt, dat het bij grote delen van de bevolking al snel terug *business as usual* zal zijn.

Ten vierde en daarbij aansluitend, kenmerkt het Belgische politieke bestel zich door een relatief hoge mate van neocorporatisme in vergelijking met bijvoorbeeld Nederland (Schmitter en Lehmbruch 1979; Dewachter 1992). Dat betekent dat sociale organisaties die duidelijk omschreven corporatistische belangen verdedigen door de overheid betrokken worden bij het uitstippelen van de beleidslijnen en bij de uitvoering van dat beleid. Nieuwe politieke thema's worden dan ook stevast op die manier aangepakt: men poogt ze te pacificeren door vertegenwoordigende organisaties in het overleg te betrekken, door hen aan de onderhandelingstafel uit te nodigen, door de betrokken sociale organisaties te binden aan de beleidvoerders. In die specifiek Belgische politieke context is het oprichten van representatieve en 'betrouwbare' organisaties een zo goed als noodzakelijke voorwaarde om deel te kunnen nemen aan het politieke spel.

Dat enige vorm van formele organisatie nodig is, staat dus als een paal boven water. Waarom leek de witte beweging blind voor die waarheid? Als er één centrale boodschap uit de *ratatouille* van drijfveren en motieven van de witte burgers kwam boven-drijven, dan ging het om het verzet tegen knechtende structuren, tegen blinde organisaties en bureaucratieën die geen verhaal toelaten, die de rechtsonderhorige als nummers beschouwen, die hen *fijnmalen in procedures*, beschikkingen en papiermolens en die geen oog hebben voor de mens achter 'het geval' dat ze moeten afhandelen. Met die strijd van de ouders tegen het politieke en juridische 'apparaat', weggedreven van zijn oorspronkelijke dienende doelstellingen en zichzelf tot doel verheven, waren de witte burgers op de eerste plaats solidair. Vanzelfsprekend was de koudwatervrees om zelf zulk administratief monster te creëren een krachtig argument tegen meer organisatie in de beweging.

Een tweede factor die het anticentralisme van de witte comités kan verklaren, is hun lokale en gedecentraliseerde ontstaansgeschiedenis. Eerst ontstonden er witte comités, vanuit mensen die elkaar lokaal vonden rond dezelfde bekommernissen en pas daarna kwam er een centrale coördinatie in Brussel. Sociale organisaties die zo ontstaan, hebben het doorgaans moeilijk om een sterk centrum te ontwikkelen (Lipset, Trow en Coleman 1956; Panebianco 1988: 50).

Dat de witte comitéleden meenden dat individuele personen (van goede wil) volstonden zonder dat daar organisaties moeten bij komen kijken, had ook te maken met de rol van de ouders bij de start van de witte golf. De enorme media-aandacht, de intense emotionaliteit en het slachtoffercharisma van de ouders, was een breekijzer dat de toegang tot de politiek openbrak; maar het ging hier om een uitzonderlijke toestand, een tijdelijk moment van gratie. De witte burger stelde zijn hoop daardoor niet op organisaties, maar op het individu. Hooghe (1997a: 95) schrijft 'De (s.w. witte)

comités gaan er van uit dat het individu centraal moet staan, en ze leiden hieruit af dat de enkeling machtig genoeg is om aan politiek te doen. Het individu heeft geen organisatie nodig, maar kan zelf rechtstreeks participeren'. Hij noemt het terecht één van de grootste illusies van het unieke, witte experiment.

Een laatste reden waarom de witte comités bijzonder gewrongen zaten met het 'organiseren of bewegen' dilemma, was hun dubbelzinnige zelfdefinitie. Ze wens-ten op hetzelfde moment een politieke beweging te zijn die druk uitoefent op het beleid én in eigen schoot te experimenteren met wat ze zelf een 'nieuw burgerschap' noemden; ze zaten te paard tussen een instrumentele en een subculturele beweging (Koopmans 1992: 26; Kriesi e.a. 1995: 82-87); ze twijfelden tussen het creëren van een vrijplaats voor anders denken en doen en het bestoken van politici. Elke sociale beweging vormt in zekere zin een mix tussen politieke en innovatieve doelstellingen, maar in het geval van de witte beweging was de onduidelijkheid wel bijzonder prangend. De vorm die sociale bewegingen aannemen, heeft te maken met hun doelstellingen: zoekt men politiek succes dan lijkt een min of meer gecentraliseerde organisatie onontbeerlijk, heeft men het eerder op culturele veranderingen begrepen dan volstaat een losse netwerkstructuur (Jenkins 1983: 539).

Gevolg van dat moeten-maar-niet-willen-organiseren was dat er grote meningsverschillen tussen de witte militanten ontstonden: 43% van de militanten meende reeds ten tijde van onze bevraging in mei-juni 1997 dat de nationale coördinatie de zaak meer naar zich toe moest trekken, 30% wist het niet zo goed maar een niet onaanzienlijke minderheid van 27% wilde niets weten van een sterkere centralisatie. Ondanks die interne meningsverschillen leek de witte beweging in de tweede helft van 1997 toch schoorvoetende stapjes te zetten naar een of andere vorm van (centrale) organisatie. Reeds in januari 1997 had het netwerk van witte comités in Brussel een nationaal secretariaat gekregen met louter coördinerende, communicatieve bevoegdheden. Die taak was simpelweg niet houdbaar en vanaf april 1997 trok het Dagelijks Bureau van die nationale coördinatie het laken naar zich toe. Er werd nu wel leiding gegeven aan de comités, maar het bleef informeel en de leiders hadden geen mandaat, tenzij de legitimiteit die hen door de ouders was verleend. Al snel werd hun positie bestreden. Daarnaast werden er regionale coördinatoren aangesteld, maar ook zij hadden geen democratisch gelegitimeerd mandaat. In januari 1998 bracht een inderhaast opgerichte 'werkgroep structuren' een eerste verslag uit, maar daardoor was de structureringsdiscussie nog lang niet van de baan. Het duurde tot juni 1998 voor de discussie achter de rug was: het resultaat was een min of meer klassieke structuur, met procedures, verkiezingen en afgevaardigden.

Merkwaardig was ten slotte dat de witte militanten zich wel erg kritisch opstelden tegenover centraal gezag, structuur en autoriteit in de beweging, maar dat ze die scepsis vrijwel volledig lieten varen tegenover de ouders van de Witte Mars. Voor de ouders werd een soms blinde verering en bewondering gekoesterd. Van hen werd

wél geaccepteerd dat ze knopen doorhakten, keuzes maakten en initiatieven namen die de gehele beweging bonden. Zij hadden wél autoriteit en centraal gezag, hoewel ze zich in hun publieke optreden dikwijls weinig gelegen lieten aan de witte comités, zoals het eigenzinnig oprichten van de PNPb door Paul Marchal aantoonde. In die zin lijkt de witte beweging een terugkeer van leiderschap en charisma te belichamen.

Les 2: Vage en diverse doelstellingen hinderen de mobilisatie. Een van de witte lessen was dat massale mobilisatie wél mogelijk bleek rond vage en diverse doelstellingen. Maar de verdere lotgevallen van de witte comités geven aan dat sociologen het toch niet helemaal bij het foute eind hadden. Als je mobilisatie wil volhouden, als je blijvend beweging wil maken, als je echt een politieke actor van betekenis wil zijn, is het afbakenen van doelstellingen en inhoudelijk kleur bekennen een *conditio sine qua non*. Voor een eenmalig gebeuren als de Witte Mars kan het grossieren in diverse verzuchtingen een voordeel zijn, maar op zulk los zand bouw je geen duurzame sociale beweging. Daarvoor hebt je een programma nodig, een centrale thematiek, een duidelijk *issue* waarover blijvend kan gemobiliseerd worden, een strijdpunt waaraan de identiteit van de beweging kan vastgeankerd worden. Alleen op die manier kan een eigen plaats op het middenveld worden veroverd, alleen zo kan men bepaalde thema's als zijn 'eigendom' opeisen en, vooral, alleen zo kan men beleidsmakers aanspreken op duidelijke, meetbare doelstellingen en nagaan of ze hun beloften nakomen. Het pruttelen van de witte motor amper een jaar na de Witte Mars bevestigt die these.

Toen midden 1997 bleek dat de witte beweging de Bastille niet had bestormd en politiek-gerechtelijke veranderingen een werk van lange adem zouden zijn, gingen de witte comités koortsachtig op zoek naar hun eigen inhoudelijke identiteit. Op het Wit Forum op 15 juni 1997 waren er werkgroepen over justitie, over de plaats van het kind in onze maatschappij en over slachtofferhulp, over burgerschap, ja zelfs over de mens in de onderneming. In de maanden die volgden, werd zulk nationaal congres nog talloze keren overgedaan omdat bleek dat zo breed inhoudelijk sporen niet houdbaar was. Maar het bleek verdraaid moeilijk om rond een vage en diverse 'nee'-consensus een solide sociale beweging te smeden, om de omgekeerde en atypische weg te bewandelen van massamobilisatie rond algemeen ongenoegen naar een beperkt kernprogramma. Eigenlijk moesten de witte comités nu afrekenen met een probleem waar de meeste bewegingen vóór de mobilisatie mee hebben af te rekenen: de keuze voor afgebakende doelstellingen en meetbare eisen.

Hoewel de queeste naar een centrale invalshoek onbeslecht bleef, groeide de consensus dat de comités zich moesten concentreren op de problematiek van de kinderen enerzijds en op de relatie tussen de burger en de instellingen anderzijds. Begin 1998 verdween de interne inhoudelijke discussie al helemaal van de interne agenda, omdat de structureringsdiscussie en de politieke-partijdisputen alle aandacht opslochten (zie boven). De lokaal actieve witte comités, die er zeer diverse activiteiten op na

hielden (bijvoorbeeld: doorverwijzing, slachtofferhulp, medisch-sociale bijstand verlenen, infocampagnes opzetten, lokale politici onder druk zetten) bleken helemaal niet zo veel behoefte te hebben aan een duidelijk omlijnd programma, maar deden op eigen houtje verder wat ze al heel de tijd deden. Vooral voor de nationale coördinatie, bleek het uitblijven van inhoudelijk uitsluitend negatieve gevolgen te hebben. De beweging raakte nog verder in de politieke periferie ook wegens dat gebrek aan een duidelijk programma.

3 Slotbeschouwingen

De witte golf is om minstens twee redenen een interessante *case*. Vooreerst lijkt ze op het eerste gezicht een anomalie, een uniek fenomeen dat de bestaande theorieën voor schut zet. Ook bij nader inzien bleef heel wat van het buitengewone karakter van de witte mobilisatie overeind, maar de bewegingsleer toonde wel haar weerbarstigheid. Sommige witte afwijkingen bleken maar van korte duur, met de tijd plooide de witte beweging zich meer naar sociaal-wetenschappelijke wetten, andere extra-ordinaire trekken bleven bestaan.

Ten tweede kunnen we ons de vraag stellen of sociologische 'ongelukken' zoals de witte beweging wel toevallig zijn. We denken van niet. In vergelijking met de grote mobilisaties uit de recente geschiedenis, luidt de Belgische witte golf andere mobilisatietijden in. Ze is een indicator van veranderingen in de manier waarop sociale bewegingen opkomen, explosief en emotioneel, en bijna even snel weer verdwijnen of tot de normaliteit terugkeren. Dat maakt het bestuderen van zulke bewegingen des te interessanter. Door de *avant garde* van de maatschappij aan onderzoek te onderwerpen, door nieuwe ontwikkelingen onder de loep te nemen, door de spits (of de marginaliteit) van de samenleving te bestuderen, kun je zicht krijgen op eventuele langetermijntendensen en kun je misschien een blik werpen op de toekomst.

Welke kenmerken van de witte beweging kunnen de voorbode zijn van een ander soort sociale bewegingen, die we misschien nieuwe emotionele bewegingen zouden kunnen noemen? Een eerste kenmerk lijkt de onvoorspelbaarheid van het thema en de plaats van het protest te zijn. Geen enkele politicoloog, socioloog of bewegingswatcher in België had zulke uitbarsting rond een justitiethema verwacht. Het was wachten op de juiste aanleiding, op het goede moment om het algemene ongenoegen te activeren (Hooghe in dit nummer). Misschien worden politieke wetenschappen in de toekomst, met de woorden van de Leuvense socioloog Luc Huyse, een kwestie van 'politieke vulcanologie': behoedzaam op de dunne oppervlaktekorst van de maatschappij ronddwalen zonder te weten waar de kolkende lava precies aan de oppervlakte zal komen; zodra er zich een uitbarsting voordoet snel de temperatuur en draagwijdte van het fenomeen meten vooraleer de explosie voorbij is.¹⁴ Dat doen,

vergt geschikte methodologische instrumenten. De krantenanalyse die al een tijdje opgang maakt in het sociale bewegingsonderzoek (Kriesi e.a. 1995) moet daarom aangevuld worden met een bruikbare en betrouwbare methodologie om participanten aan betogingen te bevragen (Favre, Fillieule en Mayer 1997).

Intense emotionaliteit en de personalisering van het mobilisatie-*issue* zijn andere kenmerken van nieuwe emotionele bewegingen. Vooral rond slachtoffers lijkt mobilisatie meer dan ooit mogelijk te zijn. Niet alleen de witte beweging, maar ook andere dossiers die de Belgische politiek de laatste jaren sterk beroerden, hadden daar rechtstreeks mee te maken. De moord op tien Belgische para's tijdens de 'vredemissie' in Rwanda, bijvoorbeeld, groeide uit tot een politiek dossier van eerste orde juist omdat de families van de para's steeds maar weer de verantwoordelijkheid van de Belgische regering aanklaagden. In januari ging de minister voor Binnenlandse Zaken onder immense druk van de publieke opinie overstag inzake de uitwijzing van een tiental illegaal in het land verblijvende Koerden. De discussie over het uitwijzingsbeleid ging niet over racisme, je hoorde geen grote verhalen over uitsluiting en over het Fort Europa maar wel het persoonlijk relaas van de tien betrokken vluchtelingen.

Ten slotte is het bondgenootschap met de media van het allergrootste belang voor die sociale bewegingen nieuwe stijl, als ze het op straat ver willen schoppen. De media zijn al langer een bekende factor in het onderzoek naar sociale bewegingen (Schmit-Beck 1990), maar hun invloed lijkt tot op de dag van vandaag schromelijk onderschat. Daarover handelt de volgende bijdrage in dit nummer.

De vraag is, of dat alles voldoende is om te spreken van een nieuw soort sociale bewegingen en of zulke nieuwe emotionele bewegingen na de nieuwe sociale bewegingen weer een andere golf van sociale bewegingen uitmaken. Het moet in ieder geval duidelijk zijn, dat de gangbare sociologische bewegingstheorie niet echt een sluitend antwoord heeft op die recentste bewegingen. Hoewel onze gegevens niet in die richting wijzen, gaat het misschien ook helemaal niet meer om sociale bewegingen zoals sociologen ze meestal omschrijven (Walgrave 1992), maar eerder om uitbarstingen van protestgedrag en massamobilisatie, die zich niet meer vertalen in een duurzame sociale beweging met structuren, organisaties en programma's. Hoe dan ook, het politieke systeem zal moeten leren rekening houden met deze (post)moderne bewegingen en pogen in te spelen op de verzuchtingen die ze belichamen.

Noten

1. Onder de 'witte beweging' verstaan we hier het netwerk van witte comités en de zes ouderparen die de Witte Mars van 20 oktober 1996 organiseerden. We gebruiken het soms ook om naar het geheel van de witte mobilisatiegolf te verwijzen, maar spreken daarvoor meestal van 'witte golf'.

2. Voor meer methodologische details verwijzen we naar Walgrave en Rihoux 1997: 189-192.

3. Cijfers over de bevolking gebaseerd op Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS) 1995.
4. De geciteerde relaties zijn allemaal statistisch significant ($p < 0,01$), tenzij anders vermeld in de tekst.
5. Schatting van de bevolking van 18 jaar en ouder, op basis van de gewogen cijfers uit de enquête van het Interuniversitair Steunpunt voor Politieke Opinieonderzoek: ISPO-PIOP 1995: 42.
6. Schatting van de bevolking van 18 jaar en ouder, op basis van de gewogen cijfers uit de ISPO-PIOP-enquête (ISPO-PIOP 1995).
7. Spijtig genoeg beschikken we niet over gegevens over de levensbeschouwing van de witte marcheerders.
8. De idee van de politisering van privé-verdriet en de mobiliserende kracht van emoties, identificatie en slachtofferschap wordt verder uitgewerkt in Walgrave en Stouthuysen 1998.
9. De cijfers over de antiracistische manifestatie en de witte woede (verplegers, opvoeders) van maart 1998 zijn nog niet gepubliceerd. Ze zijn afkomstig uit een onderzoek van de Onderzoeksgroep Middenveld en Beleid, departement PSW, Universiteit Antwerpen (UIA), Peter Van Aelst en Stefaan Walgrave.
10. Voor meer methodologische uitleg verwijzen we naar Walgrave en Rihoux 1997: 189-192. De krantenanalyse is gebaseerd op een methode die werd ontwikkeld door de Amsterdamse onderzoeksgroep inzake nieuwe sociale bewegingen waarover wordt gerapporteerd in Koopmans 1995.
11. Belgische syndicalisatiegegevens afkomstig uit: International Labor Office 1997.
12. Schatting van de bevolking van 18 jaar en meer, op basis van de gewogen cijfers uit de ISPO-PIOP-enquête (ISPO-PIOP 1995).
13. Cijfers over het aantal acties zijn gebaseerd op een streekproef op basis van de krantenberichtgeving in de maandagkranten en zijn dus een ernstige onderschatting van het effectief aantal collectieve acties (zie boven).
14. Voorwoord van Luc Huyse in Walgrave en Rihoux 1997: 9-11.

Geraadpleegde literatuur

- Arnold, Gretchen (1995) Dilemmas of feminist coalitions: Collective identity and strategic effectiveness in the Battered Women's Movement. In: Myra Marx Ferree en Patricia Yancey Martin (red.) *Feminist organisations: Harvest of the new women's movement*. Philadelphia: Temple University Press, p. 276-290.
- Barrez, Dirk. (1997) *Het land van de duizend schandalen*: Brussel: Globe.
- Billiet, Jaak, Geert Loosveldt, Bart Cambré, en Joeri Vancoillie (1993) *In beweging brengen van solidariteit: Een sociologisch onderzoek naar 11.11.11.-comités en -medewerkers*. Leuven: Centrum voor Dataverzameling en Analyse, departement Sociologie, K.U.Leuven.
- Corteville, Katia (1996) *Het betogingsgedrag in België tijdens een periode van economische crisis*. Leuven: departement politieke wetenschappen, KULeuven.
- Dalton, Russel J, en Manfred Kuechler (red.) (1990) *Challenging the political order*. Cambridge: Polity Press.
- De Deken, Johan (1988a) De sociale basis van de vredesbeweging in Vlaanderen. *Tijdschrift voor Sociologie* 9 (3) 305-351.

- De Deken, Johan (1988b) *Een politiek-sociologische profielschets van de vredesbeweging in Vlaanderen*. Vlaams-Nederlandse studiedagen voor Sociologen en Antropologen april 1988, Antwerpen.
- Deschouwer, Kris (1993) *Organiseren of bewegen? De evoluties van de Belgische partijen sinds 1960*. Brussel: VUB Press.
- Devisch, Francis (1994) *De anti-racistische beweging in Vlaanderen*. Leuven: departement sociologie, KULeuven.
- Dewachter, Wilfried (1992) *Besluitvorming in politiek België*. Leuven: ACCO.
- Favre, Pierre, Olivier Fillieule en Nonna Mayer (1997) La fin d'une étrange lacune de la sociologie des mobilisations: L'étude par sondage des manifestants: fondements théoriques et solutions techniques. *Revue Française de Science Politique* 47 (1) 3-28.
- Freeman, Jo (1983) *Social movements of the sixties and the seventies*. New York: Longman.
- Frognier, André-Paul, en Benoît Rihoux (1998)(in druk) From erosion to crisis of confidence: The Belgian malaise. In: Dogan Mattei (red.). *The crisis of confidence in advanced democracies*.
- Furedi, Frank (1997) *Culture of fear: Risk taking and the morality of low expectation*. London: Cassel.
- Gurr, Ted Robert (1970) *Why men rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- Gusfield, Joseph (red.) (1970) *Protest, reform and revolt: A reader in social movements*. New York: Wiley.
- Hellemans, Staf, en Marc Hooghe (1995) Veel volk, niet zo veel macht: Nieuwe sociale bewegingen en de transformatie van de Belgische politiek. In: Staf Hellemans en Marc Hooghe, *Van 'Mei '68' tot 'Hand in Hand'*. Leuven/Apeldoorn: Garant, p. 9-28.
- Hooghe, Marc (1997a) *Het witte ongenoegen: Hoop en illusie van een uniek experiment*. Brussel: Globe.
- Hooghe, Marc (1997b) *Nieuwkomers op het middenveld: Nieuwe sociale bewegingen als actoren in het Belgisch politiek systeem*. Brussel: Centrum voor politicologie, VUB.
- Huyse, Luk (1969) *De niet-aanwezige staatsburger*. Antwerpen: Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij.
- Inglehart, Ronald (1990) *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton New Jersey: Princeton University Press.
- International Labor Office (1997) *World labor report*. Geneva: International Labor Office.
- ISPO-PIOP (1995) *General election study Belgium: Codebook and questionnaire*. Leuven/Louvain-La-Neuve: KULeuven en UCLouvain.
- Jenkins, J. Craig (1983) Resource mobilisation theory and the study of social movements. *Annual Review of Sociology* 9: 527-553.
- Kitschelt, Herbert, en Staf Hellemans (1990) *Beyond the European left: Ideology and political action in the Belgian ecology parties*. Durham & London: Duke University Press.
- Klandermans, Bert, en Dirk Oegema (1987) Potentials, networks, motivations and barriers: Steps towards participation in social movements. *American Sociological Review* 52: 519-531.
- Koopmans, Ruud (1992) *Democracy from below: New social movements and the political system in West Germany*. Amsterdam: VUA.
- Koopmans, Ruud (1995) Appendix: The newspaper data. In: Hanspeter Kriesi, Ruud Koopmans, Jan Willem Duyvendak en Marco G. Giugni, *New social movements in Western Europe: A comparative analysis*. London: UCL-Press, p. 253-273
- Kriesi, Hanspeter, Ruud Koopmans, Jan Willem Duyvendak, en Marco G. Giugni (1995) *New social movements in Western Europe: A comparative analysis*. London: UCL-Press.

- Lammers, Cor J. (1993) *Organiseren van bovenaf en van onderop: Een beknopte inleiding in de organisatiesociologie*. Utrecht: Het Spectrum.
- Le Bon, Gustave (1895) *Psychologie de la foule*. Paris: Alcan.
- Lipset, Seymour, Martin Trow en James Coleman (1956) *Union democracy: The international politics of the international typographical union*. Glencoe Illinois: Free Press.
- Lovenduski, Joni (1986) *Women in European politics*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Maheu, Louis (red.) (1995) *Social movements and social classes: The future of collective action*. London: SAGE.
- McAdam, Doug (1982) *Political process and the development of black insurgency 1930-1970*. Chicago: University of Chicago Press.
- McAdam, Doug (1988) Micromobilisation contexts and the recruitment to activism. In: Bert Klandermans, Hanspeter Kriesi en Sydney Tarrow (red.) *From structure to action*. Greenwich: JAI-Press, p. 125-154.
- McCarthy, John D., en Mayer N. Zald (1977) Resource mobilization and social movements: A partial theory. *American Journal of Sociology* 82: 1212-1241.
- Melucci, Alberto (1989) *Nomads of the present: Social movements and individual needs*. London: Hutchinson.
- NIS-INS (1995) *Statistisch Jaarboek van België: Volkstelling van bevolking en huishoudens*. Brussel: NIS-INS.
- Olson, Mancur (1966) *The logic of collective action*. Cambridge: Harvard University Press.
- Panbianco, Angelo (1988) *Political parties: Organisation and power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Poguntke, Thomas (1993) *Alternative politics: The German green party*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Rihoux, Benoit (1997) Mobilisations de parents de victimes, marche blanche et comité blancs: A la recherche d'un nouveau mouvement social. In: Nathalie Burnay, Pierre Lannoy en Lionel Panafit (red.) *La société indicible*. Bruxelles: Editions Luc Pire, p. 65-80.
- Rihoux, Benoit en Stefaan Walgrave (1997) *L'Année blanche. Un million de citoyens blancs: Qui sont-ils? Que veulent-ils?* Bruxelles: Editions Vie Ouvrière.
- Rihoux, Benoit en Stefaan Walgrave (1998) Disparitions d'enfants et Justice: Emergence de nouveaux acteurs. *Courrier Hebdomadaire du CRISP* 1590-1591.
- Schmit-Beck, Rudiger (1990) Ueber die Bedeutung der Massenmedien für die Mobilisierung sozialer Bewegungen. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 42: 642-662.
- Schmitter, Philippe, en Gerhard Lehmbruch (red.) (1979) *Trends toward corporatist intermediation*, Beverly Hills: Sage
- Smelser, Neil (1962) *Theory of collective behavior*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Smits, Jozef (1984) *Democratie op straat: Een analyse van de betogingen in België*. Leuven /Apeldoorn: ACCO.
- Snow, David, E.B. Rochford, S.K. Worden en R.B. Benford (1986) Frame alignment processes, micromobilisation and movement participation. *American Sociological Review* 51: 464-481.
- Stouthuysen, Patrick (1997) De nieuwe burger en de crisis van de oude politiek. In: Chris Eliaerts (red.), *Kritische reflecties omtrent de Zaak Dutroux*. Brussel: VUBPress, p. 51-76
- Tilly, Charles (1978) *From mobilisation to revolution*. Reading: Addison-Wesley.
- Ulen, Wim (1994) *Analyse van de betogingen in België 1979-1984*. Leuven: departement politieke wetenschappen, KULeuven.

- Van Gyes, Guy (1996) *Het draagvlak gefotografeerd: Een enquête naar de collectieve identiteit bij leden, kernleden en beroepskrachten van het ACW en zijn deelorganisaties*. Leuven: HIVA.
- Verba, Sydney, Kay Lehman Schlozman, Henri Brady, en Norman H. Nie (1993) Citizen activity: Who participates? What do they say? *American Political Science Review* 87: 303-318.
- Visser, Jelle, en Bert Klandermans (red.) (1995) *De vakbeweging na de welvaartsstaat*. Assen: Van Gorcum.
- Walgrave, Stefaan (1992) Nieuwe sociale bewegingen: Een type van sociale bewegingen. *Tijdschrift voor Sociologie* 13 (1) 71-104.
- Walgrave, Stefaan (1996) De 'Connerotte'-volkswoede: De geboorte van een nieuwe sociale beweging? *Samenleving en Politiek* 3 (9) 4-14.
- Walgrave, Stefaan, en Benoît Rihoux (1997) *Tussen emotie en politieke commotie: De Witte Mars: één jaar later*. Leuven: Uitgeverij Van Halewyck.
- Walgrave, Stefaan, Peter Van Aelst en Mick Suetens (1998) Van witte beweging naar slachtofferbeweging: Van 300.000 naar 30.000: de Tweede Witte Mars. *Samenleving en Politiek* 5 (5) 35-41.
- Walgrave, Stefaan, en Patrick Stouthuysen (1998) (in druk) Van tranen naar gebalde vuisten: Over de politisering van privé-emoties: de zaak-Dutroux. *Tijdschrift voor Sociologie*.
- Wilson, James Q. (1974) *Political organisations*. Princeton: Princeton University Press.